

הגיליון מבוסס על ספרי "נתיבי הלכה" על מסכתות הש"ס:
בהסכמת הרבנים הגאונים: הרב שריה דבליצקי זצ"ל,
ויבדלחט"א הרב אשר וייס
והרב שריאל רוזנברג שליט"א.
הארות והערות יתקבלו בברכה.

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

תנוחת הגוף בזמן קריאת שמע

קריאת שמע עומד ומוטה

(י' ב') **משנה:** (1) בית שמאי אומרים: בערב כל אדם יטה (על צדו) ויקרא (קריאת שמע). ובבקר יעמוד, שנאמר: **"וּבִשְׁכֶּבְךָ וּבִקְוִמְךָ"**. (2) ובית הלל אומרים: כל אדם קורא כדרכו (בעמידה, שכיבה, ישיבה, או הליכה), שנאמר: **"וּבְלִכְתְּךָ בַּדֶּרֶךְ"**. אם כן, למה נאמר **"וּבִשְׁכֶּבְךָ וּבִקְוִמְךָ"**? בשעה שבני אדם שוכבים (היינו בלילה), ובשעה שבני אדם עומדים (ממיטותיהם, דהיינו בבוקר).

(המשך **משנה:**) אמר רבי טרפון: אני הייתי בא בדרך, והטתי לקרות (בערב) כדברי בית שמאי, וסיכנתי בעצמי מפני הלסטים. אמרו לו: כדאי היית לחוב בעצמך (ליהרג) שעברת על דברי בית הלל.

(י"א א') **תני** רב יחזקאל: עשה כדברי בית שמאי, עשה (בדיעבד, שגם לבית הלל מותר לקרותה מוטה). כדברי בית הלל עשה (שהלכה כמותם).

רב יוסף אמר: עשה כדברי בית שמאי, לא עשה ולא כלום.

רב נחמן בר יצחק אמר: עשה כדברי בית שמאי, חייב מיתה (כיוון שמתכוון לסתור דברי בית הלל).

שיטות הראשונים

עשה כדברי בית שמאי: ביאר **הריטב"א** שלרב יוסף (שאמר לא עשה ולא כלום) אם היה זקוף והטה, או היה מוטה וזקף, לא יצא ידי חובתו; שמעשיו מוכיחים שעושה כב"ש, וקנסוהו שלא יצא, שמא יקבעו אחרים הלכה כב"ש, ויבואו לידי ביטול קריאת שמע כשלא יהיו יכולים להטות בערב. וכן כתבו **תוספות**, **רא"ה**, **רא"ש** ו**מאירי**, דלא יצא ידי

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

חובתו. ודעת הר"ן שיצא, אלא שלא יצא ידי חובתו כראוי². והשו"ע³ כתב שנקרא עברין.

שולחן ערוך

(או"ח, הלכות קריאת שמע, סימן סג)

א. קורא אותה מהלך, או עומד, או שוכב, או רוכב על גבי בהמה, או יושב, אבל לא פרקדן, דהינו שפניו טוחות בקרקע, או משלך על גבו ופניו למעלה, אבל קורא והוא שוכב על צדו: הגה: מאחר שקבר שוכב ואכא טרחא לעמד (הר"י פ' מי שמתו): ואם היה בעל בשר הרבה, ואינו יכול להתהפך על צדו, או שהיה חולה, נוטה מעט לצדו וקורא. ב. מי שרוצה להחמיר לעמד כשהוא יושב, ולקרונה מעמד נקרא עברין.

ברכות קריאת שמע

שינוי בנוסח הברכות

(י"א א') **משנה:** בשחר מברך שתיים לפניו (לפני קריאת שמע) ואחת לאחריה. ובערב מברך שתיים לפניו, ושתיים לאחריה. אחת ארוכה ואחת קצרה. (המשך משנה:) מקום שאמרו להאריך - אינו רשאי לקצר. לקצר - אינו רשאי להאריך. לחתום - אינו רשאי שלא לחתום. שלא לחתום - אינו רשאי לחתום.

2. **והגר"א** (שנות אליהו אג) כתב **שבזדאי קריאת שמע לא הפסיד לדברי הכל** (כל האמוראים), אלא דפליגי אם עשה מצוה מן המובחר. שכן, כל דבר שהוא מצוה בעצם, אלא שלא הצריכוהו חכמים לעשותה, הדין הוא שאם עשה, נחשב מצוה מן המובחר (דוגמת החובה לחזור לברך ברכת המזון במקומו כב"ש, כההוא דאשכח ארנקא דדהבא, וכוס של ברכה, ולא לשתות אפילו מים אלא בסוכה). ובמקום שאינו מצוה כלל, על זה נאמר "הפטור מן הדבר ועושהו נקרא הדיוט". ובזה נחלקו האמוראים: לדעת רב יחזקאל, עשה כדברי ב"ש עשה, היינו מצוה מן המובחר. משום שאף שב"ה סוברים שאין צריך להטות, מכל מקום מצוה מן המובחר הוא. ורב יוסף סבר שאין בזה מצוה כלל. ולא עשה ולא כלום, פירוש אין בזה תועלת כלל.

3. או"ח סגב. מקורות - תוספות (סוכה ג' א, ד"ה דאמר). רא"ש (תוספותיו, י"א א', ד"ה עשה). מאירי (בשם יש אומרים שלא יצא ומחזירים אותו, וכתב שאינו מן הדין, אלא שלא יראו התלמידים ויקבעו הלכה לדורות). ר"ן (פסחים, קט"ז ב', על המשנה כל שלא אמר שלושה דברים אלו בפסח, לא יצא ידי חובתו).

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

שיטות הראשונים

אחת ארוכה ואחת קצרה: פירשו רש"י ורא"ה, דאשתיים לאחריה של ערבית קאי; ואחת ארוכה היינו אמת ואמונה, ואחת קצרה היינו השכיבנו. **והרמב"ם ורשב"א** פירשו דאשתיים שלפני ק"ש (בין דשחרית בין דערבית) קאי; ארוכה היינו יוצר ומעריב ערבים, וקצרה היינו אהבת עולם. לפי שכל ברכה שבתחלתה ברוך ובסופה ברוך, קורא אותה ארוכה. ושאינה כן, קורא אותה קצרה. **ורבינו תם** פירש אחת ארוכה ואחת קצרה, כלומר בין ארוכה בין קצרה⁴.

שינוי בנוסח הברכה: רש"י פירש דאמת ואמונה ארוכה, והשכיבנו קצרה. וביאר הרא"ה, דארוכה וקצרה, היינו ריבוי ומיעוט מילותיה של הברכה. ולפי זה, מקום שאמרו להאריך אינו רשאי לקצר וכו', היינו שאינו רשאי לשנות נוסח המטבע, ולהוסיף בו (מילים) בכדי שייראה נוסח ארוך (אמנם ראה להלן שיש אופנים בהם ניתן לשנות). ודוקא לכתחילה; אבל בדיעבד, אפילו שינה נוסח הברכה, יצא⁵. אבל **המאירי** פירש דברי רש"י, שלא נקראת ארוכה וקצרה מצד הנוסח, אלא מצד העניין⁶. ואסרו להוסיף או לחסר בעניינים; אבל להוסיף במילות לפני עניין הברכה או לפי עניין היום, אין לחוש. ולפי פירוש **הרמב"ם ורשב"א** (לעיל) אין המשנה מתייחסת לשינוי הנוסח כלל. וכתב

4. רצה לומר, שאם ירצה יאריך בהם ואם ירצה יקצר בהם. ואחת ארוכה רצה לומר, בין ארוכה בין קצרה. ודומה לזה מאי דאמרין (יבמות מ"א א') אחת בתולות ואחת בעולות שר"ל בין בתולות בין בעולות. ומה שאמרו מקום שנהגו להאריך אינו רשאי לקצר, אינו חוזר לראש אלא מילתא באפי נפשה היא, שהברכות שהן ארוכות כגון קידוש והבדלה, אין לו לקצר ממטבע שלהן כלום. ומקום שאמרו לקצר, כגון ברכת בורא פרי הגפן וכיוצא בה, אין לו להאריך בהם. ומה שאמר אח"כ לחתום אינו רשאי שלא לחתום הוא פירש מה שאמר תחלה מקום שאמרו להאריך אינו רשאי לקצר. תר"י. דברי ר"ת הובאו על ידי ראשונים נוספים, בסגנונות שונים, וכמה הסברים נאמרו בדבריו. עיי"ש. מקורות - רבינו תם (הו"ד במחזור ויטרי; בתוספות; תלמידי רבינו יונה; אור זרוע, תוספות הרא"ש, רשב"א, ריטב"א, ומאירי). רמב"ם (פירוש המשניות). מחזור ויטרי (סי' שכה). תוספות (י"א א', ד"ה אחת ארוכה). תלמידי רבינו יונה (ה א ברי"ף, ד"ה מתני' בשחר). אור זרוע (הל' ק"ש, סי' ט).

5. שכן הלכה כרבי מאיר (בפרק כיצד מברכין), שאם אמר כמה נאה תאנה זו, ברוך המקום שבראה, יצא. רא"ה (חי' י"א א'; מ' ב'). ומש"כ במשנה "אינו רשאי", היינו לכתחילה.

6. ומה שקראו אמת ואמונה ארוכה, מפני שצריך להזכיר בה עניין יציאת מצרים וקריעת ים סוף ומכת בכורות. וקורא השכיבנו קצרה, שלא הוזכר בה אלא תפילה על המזיקים ושאר הצרות.

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

הרשב"א שרשאי לרבות ולמעט במילותיה, אפילו לכתחילה⁷. אבל **הרמב"ם** כתב שהמוסיף או גורע מנוסח הברכות אינו אלא טועה. ומכל מקום כתב, שאפילו שינה את המטבע, הואיל והזכיר אזכרה ומלכות ועניין הברכה, ואפילו בלשון חול, יצא⁸.

שינוי במטבע הברכה (פתיחה וחתימה): שנינו בסיפא, מקום שאמרו להאריך אינו רשאי לקצר, לקצר אינו רשאי להאריך. ונחלקו **הראשונים** בפירוש המילים "אינו רשאי". דעת **הרשב"א** שאם שינה המטבע, אף בדיעבד לא יצא. אבל דעת **רוב הראשונים**, שלא יעשה לכתחילה; אבל עבר ועשה, יצא⁹. **והשו"ע**¹⁰ סתם **כרוב הראשונים**, ובשם יש אומרים **כרשב"א**.

7. שאילו התכוונה המשנה לומר שאינו רשאי לקצר ולהאריך בנוסח הברכה כלומר לרבות ולמעט במלותיה, א"כ היה להם לתקן נוסח כל ברכה וברכה במלות מנויות ובענינים ידועים ולהשמיענו כל ברכה וברכה בנוסחתה, וזה לא מצינו בשום מקום! ולא אמרו אלא המלות שיש הקפדה בהן לבד (הזכרת גשמים טל ורוחות, ברית תורה ומלכות בית דוד בברכת המזון ועוד). וכו'. ולא עוד אלא שבפירוש אמרו ב"ח של תפילה (ע"ז ח' א') שאילו רצה להוסיף בכל ברכה וברכה מעין הברכה מוסיף, ואפילו יהיו מלות התוספות יתרין על העיקר אע"פ שאותן הברכות הויין קצרות. וכו'. **ואף לכתחילה יכול לעשות כן**, כדמשמע מעובדא דמנימין רעיא (לקמן מ' ב'). לפי ראשונים אלו, יש חילוק מהותי בין משנתינו לפרק שישי (מ' ב'): כאן מיירי במגרע או מוסיף על טופס הברכה, דהיינו שינוי מטבע. ושם מיירי בשינוי ניסוח מילולי, שאינו משנה הטופס.

8. רמב"ם (הל' ברכות א,ה-ו; וראה איגרות הרמב"ם, מהד' הרב שילת, עמודים תקצא, תקצה, תקצז). ואמנם הקשו האחרונים ממה שכתב בהל' קריאת שמע (א,ז) שהמשנה ממטבע הרי זה טועה **וחוזר ומברך**. והכסף משנה יישב, דבריש הל' קריאת שמע מיירי **ששינה בפתיחה או חתימה**, שחתם בברוך או פתח בברוך במקום שהתקינו שלא לחתום או שלא לפתוח וכו'. והכא מיירי **ששינה רק בנוסח הברכה** ולא אמר אותו לשון ממש אלא שאמר עניין הברכה, ולא שינה בפתיחה ולא בחתימה. וכ"כ הרדב"ז (תשובות, סי' אלף וקכד). וראה עוד להלן. והגר"א (או"ח סח,א, ס"ק א-ב) כתב שהרמב"ם חזר בו בהל' ברכות, ממה שפסק בהל' ק"ש. וכן חזר בו ממש"כ בפיה"מ, ופירש להאריך ולקצר ממש בנוסח. עיי"ש באריכות. והמשנ"ב (סח,א, ס"ק א) הביא דברי הרשב"א והרמב"ם.

9. וכדמוכח מהא דבנימין רעיא (לקמן מ' ב') דבירך בריך רחמנא מריה דהאי פיתא, ויצא ידי חובת ברכת הזן. והרשב"א כתב, שצריך שיאמר **ברוך רחמנא** מריה דהאי פיתא **ברוך רחמנא** דזן כולה, וכיוצא בזה, כדי שיהיה פותח בברוך וחותם בברוך.

10. או"ח סי' קפז,א. מקורות - ראב"ד (הו"ד במאורות, ס' א'). רמב"ן (חי' מ"ו א', ד"ה וראיתי שנתלין; מלחמות, ו' ב' דפי ר"ף). ועוד מוכח מדברי הרמב"ן, להלן בסוגית פתח בדשכרא וכו', שהוספת עניין שאינו מעניין הברכה, אינה פוסלת, כל שאמר גם את העניין המקורי, ואפילו בחתימה. וכגון שאמר על שיכר: ברוך אתה וכו' בורא פרי הגפן, שהכל נהיה בדברו, יצא, אף ששינה החתימה (ראה שיטתו להלן, י"ב א'). רא"ה (חי' י"א א', ד"ה והוי יודע). רשב"א (חי' מ' ב', ד"ה והא בעינן). מנהיג (הל' סעודה סי' קנד). אוהל מועד (שער קריאת שמע, דרך ד, נתיב ג). וכן משמע מדברי ראב"ה (ח"א, מסכת ברכות סי' קיד), רא"ש (ברכות א,כג).

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

הוספת פיוטים: בזמן הגאונים, התעורר פולמוס בנושא¹⁴, יש שאסרו ויש שהתירו. בין הראשונים נמשך הפולמוס. דעת רוב גדולי אשכנז, לקיים את מנהג אשכנז הקדום לאומרם. ומבין גדולי ראשוני ספרד - רבי יהודה אלברצלוני, רמב"ם¹², רמ"ה, ורמב"ן - היתה התנגדות חריפה לאמירת הפיוטים. וראשונים רבים לימדו זכות על המנהג לומר פיוטים. הרא"ה, למרות שסובר שאסור לשנות הנוסח, כתב שלא אסרו כן אלא בתורת קבע; ודוקא אריכות או קיצור כשניכר שינוי המטבע¹³. והשו"ע¹⁴ פסק כרמב"ם וסיעתו. והרמ"א כתב בשם יש אומרים כרוב גדולי אשכנז ושכן המנהג, והמיקל ולא אומרם לא הפסיד¹⁵.

11. כתב פרקוי בן באבוי, שגזרו שמד על בני ארץ ישראל שלא יקראו קריאת שמע ולא יתפללו, והיו מניחים אותם ליכנס שחרית בשבת לומר ולזמר מעמדות, וכך נוצרו הפיוטים, ועכשיו שכילה הקב"ה מלכות אדום וביטל גזרותיה, אסור לומר אלא דבר דבור במקומו כתיקון חז"ל.

12. באגרות מנמק הרמב"ם את התנגדותו: א. שינוי מטבע שטבעו חכמים בברכות, בשינוי מהותי של תוספת עניינים שאינם מכוונת הברכה. ב. משקל ומנגינת הפיוטים תגרום שתצא התפילה מענייני התפילה לשעשוע. ג. חלקם חוברו על ידי משוררים, ולא אנשי מעלה.

13. תדע, דאפילו בברכות של תפילה דקיימא לן (ע"ז ח' א') דאסור לו לאדם לשאול בהן צרכיו, מעין כל ברכה וברכה אומר! ואין ספק שאסור לעשותו קבע במטבע, ואפילו בשלוש ראשונות שאסור לשאול בהן כלל אפילו מעין ברכה אמרו במסכת סופרים (יט,ה) שאומרים בהם זכרנו ומי כמוך, ומאריך באתה קדוש מפני שהם רחמים לרבים. וכן יש פיוטין רבים לרבי אלעזר הקליר שמקובל שהיה בימי התנאים, וכן נהגו בכל מקום מימות קדמונינו וכו'. רא"ה.

14. או"ח סח,א. והמשנ"ב (סח ס"ק ד) כתב בשם מהרח"ו, שהאר"י לא היה אומר פיוטים ופזמונים אלא מה שסדרו הראשונים, כגון הקלירי, שנתקנו על דרך האמת. וכן לא היה אומר יגדל. ומכל מקום העיד בנו של מהרח"ו על אביו שכשהיה שליח צבור בקהל בימים נוראים, היה אומר כל הווידוים וכל הפיוטים. וישמע חכם וממנו יקח חכמה ומוסר השכל שלא לשנות המנהגים. אמנם המנהגים שנהגו בשרשי התפלה לכולי עלמא אין לשנות כל אחד ממנהג מקומו, כגון מנוסח אשכנז לספרד או להיפך, וכל כי האי גוונא; כי י"ב שיערים בשמים, נגד י"ב שבטים, וכל שבט יש לו שער ומנהג לבד. ולענין דינא האשכנזים המתפללים עם הספרדים או להיפך, יצאו ידי חובת תפלה.

15. הובאו המקורות ב"ראש דברך" לרב שילת, עיי"ש בהרחבה. מקורות - גאונים - סיעת האוסרים - רב יהודאי (כן כתב בשמו תלמיד תלמידו, פרקוי בן באבוי. כתבי הגאונים גזי שכתר ח"ב, עמ' 546). רב נחשון גאון (אוצה"ג ס' קעט). סיעת המתירים - רב נטרונאי גאון (תשובות רב נטרונאי גאון מהד' ברודי, או"ח ס' ל); רב עמרם גאון (סידורו, סדר יום כיפור, עמ' קסו, הוצ' מוה"ק; הו"ד במנהיג נט); רס"ג (ראה סידורו עמ' רסד, והוא אף חיבר פיוטים). ראשונים - המתירים - רבינו גרשום מאור הגולה (הו"ד בשבולי הלקט, עניין תפילה, ס' כח). ר"ת (בתשובה, הובאה ג"כ בשבה"ל הנ"ל, והיא התקיפה ביותר בעד אמירת פיוטים). ספר הפרדס (סוף עניין ראש השנה, מובאת תשובת הלוי). וראה מחזור ויטרי (ס' שכה). האוסרים - רמב"ם (אגרות, מהדו' הרב שילת, עמ' תקצא. ועוד אגרות). רבי יהודה אלברצלוני (ספר העיתים, הל' שבת ס' קעב-ג). רמ"ה (הובאה

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

שולחן ערוך

(או"ח, הלכות קריאת שמע, סימן סח)

א. יש מקומות שמפסיקים בברכות קריאת שמע לומר פיוטים, ונכון למנע מלאמרם, משום דהוי הפסק.

הגה: ויש אומרים דאין אסור בדבר (הר"י ס"פ אין עומדין והרשב"א והטור) וכן נוהגין בכל המקומות לאמרם, והמקל ואינו אומרם לא הפסיד, ומכל מקום לא יעסק בשום דבר, אפלו בדברי תורה אסור להפסיק ולעסוק כל זמן שהצבור אומר פיוטים, כל שכן שאסור לדבר שום שיחה בטלה. ומכל מקום מי שלומד על ידי הרהור שרואה בספר ומהרהר, לית ביה אסורא, דהרהור לאו כדבור דמי, אלא שמתוך כך יבואו לדבר, ויבואו לידי הפסק, ועל כן אין לאדם לפרש עצמו מהצבור במקום שנהגו לאמרם, ויאמר אותם עמהם וע"ל סי' צ' סעיף י' (מהרי"ל ודברי עצמו).

(או"ח, הלכות ברכת המזון, סימן קפז)

א. יש אומרים: ברוך משביע לרעבים, ואין לאמרם, והמוסיף גורע; אם אמר במקום ברפת הזן: בריך רחמנא מלכא, מאריה דהאי פתא, יצא; ויש אומרים שצריך שיחתם: בריך רחמנא דזן כללא.¹⁶

מספר הברכות לפני ואחרי קריאת שמע, ונוסחן

(י"א א') **משנה:** בשחר מברך שתיים לפניה (לפני קריאת שמע) ואחת לאחריה. ובערב מברך שתיים לפניה, ושתיים לאחריה. אחת ארוכה ואחת קצרה.

(ומברר) מאי מברך (לפני קריאת שמע של שחר)?

(י"א ב') (ברכה ראשונה) יוצר אור ובורא חשך.¹⁷

ואידך (שנייה), מאי היא?

תשובתו בטור או"ח סי' סח. רמב"ן (חי' מ"ו א', ד"ה וראיתי שנתליון). המלמדים זכות על המנהג: רשב"א (י"א א', ד"ה אחת). מאירי (י"א א', ד"ה בשחר). ועוד.

16. ראה בהרחבה להלן, פרק שישי, מ' ב'.

17. ישעיהו מה, ז: "יוצר אור ובורא חשך עשה שלום ובורא רע אני ה' עשה כל אלה".

הגיליון מבוסס על ספרי "נתיבי הלכה" על מסכתות הש"ס:
בהסכמת הרבנים הגאונים: הרב שריה דבליצקי זצ"ל,
ויבדלחט"א הרב אשר וייס
והרב שריאל רוזנברג שליט"א.
הארות והערות יתקבלו בברכה.

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

אמר רב יהודה אמר שמואל: אהבה רבה.

תניא נמי הכי: (1) אין אומרים אהבת עולם, אלא אהבה רבה. (2) ורבנן אמרי: אהבת עולם. וכן הוא אומר¹⁸ "וְאַהֲבַת עוֹלָם אֶהְבֶּתִּיךָ עַל כֵּן מִשְׁכַּתִּיךָ חֻסֵּד".

שיטות הראשונים

נוסח ברכה שניה שלפני קריאת שמע: הרי"ף גרס "תניא נמי הכי" כסיוע לרבנן. וגירסת הברייתא: אין אומרים אהבה רבה, אלא אהבת עולם. ופסק כרבנן¹⁹. וכן פסקו **רס"ג, בה"ג, רבינו חננאל, רבינו ישעיה, ורמב"ם**. אמנם **הגאונים** כתבו שיש לקיים דברי שניהם. ומשום כך נהגו לומר את שתי הנוסחאות, אהבה רבה בשחרית, ואהבת עולם בערבית²⁰. וכתב **הרא"ש** שכן נהגו באשכנז ובצרפת. **והשו"ע**²¹ פסק **כהרי"ף** וסיעתו. **והרמ"א** פסק כגאונים.

שולחן ערוך

(או"ח, הלכות קריאת שמע, סימן ס)

א. בְּרָכָה שְ�נִיָּה אֶהְבֶּת עוֹלָם: **הגה:** וַיֵּשׁ אֹמְרִים אֶהְבֶּה רַבָּה וְכֵן נוֹהֲגִין בְּכָל אֲשֻׁכָּנִז. וְאַיִנָּה פּוֹתַחַת בְּבִרוּךְ, מִפְּנֵי שֶׁהִיא סְמוּכָה לְבִרְכַּת יוֹצֵר אוֹר...

18. ירמיהו לא,ב.

19. וכתב הרי"ף שמה שמובא לקמן בסוגית השכים לשנות "שכבר נפטר באהבה רבה" ועוד הרבה, הוא משום ששמואל הוא בעל המימרא הראשונה, והיא סוגיא כוותיה אזלא.

20. הרשב"א ביאר שמה שהגאונים כתבו שיש לקיים דברי שניהם, הוא משום שהסתפקו בדבר. והגר"א (בביאורו) כתב שלמדו שהלכה כשמואל מהגמרות שסתמו כשמואל: השכים לשנות וכו' משקרא קריאת שמע שוב אין צריך לברך, שכבר נפטר באהבה רבה. וכן ממה שכתוב אמר להם הממונה ברכו ברכה אחת, מאי ברכה אחת אמר שמואל אהבה רבה. ואילו מיירו בברכה שניה של שחרית. משא"כ בערבית קי"ל כרבנן.

21. או"ח ס,א. מקורות - גאונים (הו"ד ברא"ש ובעוד ראשונים). רי"ף (ה ב, דפיו). רמב"ם (הל' ק"ש א,ו). רא"ש (סי' יב). בה"ג רבינו חננאל ורבינו ישעיה (הו"ד בשבלי הלקט, עניין תפילה, סי' יד).

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

ברכות התורה ומתי נפטר באהבה רבה

(י"א ב') אמר רב יהודה אמר שמואל: השכים לשנות עד שלא קרא קריאת שמע, צריך לברך (ברכות התורה). משקרא קריאת שמע, אין צריך לברך. שכבר נפטר באהבה רבה (שיש בה מעין ברכת התורה).

(1) אמר רב הונא: למקרא (לתורה שבכתב, שהיא עיקר תורה), צריך לברך. למדרש, אין צריך לברך. (2) ורבי אלעזר אמר: למקרא ולמדרש (שגם הוא קרוב למקרא), צריך לברך. למשנה, אין צריך לברך. (3) ורבי יוחנן אמר: אף למשנה נמי, צריך לברך. אבל לתלמוד, אין צריך לברך. (4) ורבא אמר: אף לתלמוד, צריך לברך (שהוא עיקר התורה, שממנו הוראה יוצאה). דאמר רב חייא בר אשי: זימנין סגינן הוה קאימנא קמיה דרב לתנויי פרקין בספרא דבי רב. הוה מקדים וקא משי ידיה וברין, ומתני לן פרקין.

מאי מברך?

אמר רב יהודה אמר שמואל: אשר קדשנו במצותיו וצונו לעסוק בדברי תורה. ורבי יוחנן מסיים בה הכי: הערב נא ה' אלהינו את דברי תורתך בפינו ובפיפיות עמך בית ישראל, ונהיה אנחנו וצאצאינו וצאצאי עמך בית ישראל כלנו יודעי שמך ועוסקי תורתך. ברוך אתה ה' המלמד תורה לעמו ישראל.

ורב המנונא אמר: אשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו. ברוך אתה ה' נותן התורה. אמר רב המנונא: זו היא מעולה שבברכות (התורה), שיש בה הודאה למקום, וקילוס לתורה ולישראל).

(אמר רב פפא²²) הלכך לימרינהו לכולהו.

22. כן הגירסה ברוב הראשונים. ראה דק"ס. וכן העיר בגליון הש"ס לרעק"א.

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

שיטות הראשונים

כמה ברכות יש בברכות התורה: דעת רש"י ורבינו תם שרבי יוחנן שמסיים בה "הערב נא ה' אלהינו וכו'", מסיים את הברכה הראשונה, ומשלימה²³. ולשיטתם, למסקנה ברכות התורה הן שתי ברכות, וגורסים "והערב נא" עם וי"ו החיבור. וכן דעת הרא"ש (וגורסים: אמר רב פפא, הלכך לימרינהו לתרווייהו). ודעת הרמב"ם, שרבי יוחנן היה מוסיף ברכה נפרדת, ואם כן יש שלוש ברכות בברכות התורה²⁴. וכן דעת הרא"ה ובעל המאור (וגורסים: הלכך, לימרינהו לכולהו). והשו"ע²⁵ פסק כרא"ש וסיעתו. והרמ"א כתב שיש אומרים בלא וי"ו, כרמב"ם, וכן נהגו; אבל יותר טוב לומר בוי"ו.

נוסח ברכות התורה: גרסת הרי"ף ורמב"ם, בברכה ראשונה: אקב"ו על דברי תורה. וכתבו תלמידי רבינו יונה שכן הוא בנוסחאות המדויקות. וברא"ש וטור בשם קצת נוסחאות לעסוק בדברי תורה. והשו"ע²⁶ כתב כגרסת הרי"ף והרמב"ם. ובסיום נוסח ברכה אמצעית, גירסתנו: "המלמד תורה לעמו ישראל"²⁷. והרמב"ם גרס: "...וְנִהְיֶה אֶנְחָנוּ

23. לפי מה שרגיל ר"ת לפרש דכל היכא שהברכות קצרות אפילו ברכה הסמוכה לחברתה פותחת בברוך, כמו ברכות של הבדלה וברכות של חופה, א"כ היה צריך לברכה אחרונה שתהא פותחת בברוך. שאותה שלפניה קצרה. לכך היה אומר רבינו תם שאין זה כי אם סיום ברכה ראשונה, ואינו כי אם שתי ברכות, והיה אומר והערב נא. רא"ש.

24. ואומרים "הערב" בלא וי"ו. דברכת התורה זו, אף דברכה בפני עצמה היא, אינה פותחת בברוך משום שסמוכה לחבירתה. ואינו סובר את הכלל שברכות קצרות פותחות בברוך אף בסמוכות. ביאור הגר"א (או"ח מז, ס"ק ה)

25. או"ח מז, לומר והערב עם וי"ו, שהרי לדברי האומרים שהיא ברכה אחת אם חיסר הוי"ו הוי מפסיק באמצע הברכה, ולדברי האומרים שהיא ברכה בפני עצמה אף על פי שאמרו עם וי"ו אין בכך כלום. ב"י. וראה בן איש חי (וישב יב) שכתב אע"פ דצריך לומר "והערב" בוי"ו, עם כל זה שתי ברכות הן, ועונין אמן אחר ברכה הראשונה, וקודם "והערב".

מקורות - רש"י (י"א ב', ד"ה ורבי יוחנן). תוספות (ברכות מ"ו א', ד"ה כל; פסחים ק"ד ב', ד"ה חוץ; כתובות ח' א', ד"ה שהכל). ר"ת (הו"ד בתוספות רבי יהודה שירליאון וברא"ש). רא"ש (סי' ג).

26. או"ח מז, וכתב באר הגולה שכנוסחת הרא"ש והטור, כן הוא נוסח אשכנז ופולין. מקורות - רמב"ם (הל' תפילה ז,). רא"ש (סי' יג).

27. והרמב"ם בתשובה כתב שנוסח זה מוטעה, לפי שאין האלהים מלמדנו תורה, אלא ציונו ללומדה וללמדה. וזה בנוי על עיקר דתנו, והוא שעשיית המצוות בידינו, לא בהכרח מן האלהים לעשותן או להניחן. דהיינו שיש בחירה חופשית. תשובות הרמב"ם (הוצ' בלאו סי' קפב. וכ"כ בשו"ת הרמב"ם, פאר הדור סי' ק).

הגיליון מבוסס על ספרי "נתיבי הלכה" על מסכתות הש"ס:
בהסכמת הרבנים הגאונים: הרב שריה דבליצקי זצ"ל,
ויבדלחט"א הרב אשר וייס
והרב שריאל רוזנברג שליט"א.
הארות והערות יתקבלו בברכה.

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

וְצִאֲצֵאֵנוּ וְצִאֲצֵאֵי עַמָּךְ כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל, יוֹדְעֵי שְׁמֶךְ וְלֹמְדֵי תוֹרָתְךָ לְשִׁמָּה. בָּרוּךְ אַתָּה יי, נוֹתֵן הַתּוֹרָה.

ברכות התורה מהתורה או מדרבנן: דעת רמב"ן, רשב"א, רא"ה, ספר החינוך, מאירי, וריא"ז, שברכת התורה חיובה מן התורה. ודעת רמב"ם, לכאורה, שהיא מדברי סופרים²⁸. ורי"ף ורא"ש השמיטו הסוגיא (דף כ"א א') המציינת שברכת התורה מן התורה (משא"כ ברכת המזון, הובא בדבריהם שהיא מהתורה)²⁹.

הפסק בין ברכות התורה ללימודו: דעת התוספות, מרדכי, והגהות מיימוניות, שלאחר שבירך ברכות התורה אינו חייב ללמוד מיד³⁰. אמנם כתבו, שהצרפתים נהגו לומר פסוקי ברכת כהנים וגם משנת אלו דברים (פאה א,א). וכן מבואר ברמב"ם³¹. ולדבריהם, אם הפסיק מיד אחר הברכה, צריך לחזור ולברך, ככל ברכות המצוות כשהפסיק בין הברכה לעשיית המצוה. והשו"ע³² כתב שיש אומרים שאם הפסיק בין ברכת התורה ללימודו אין בכך כלום. והנכון שלא להפסיק ביניהם.

28. כן משמע ממה שמונה הרמב"ם ברכות שתקנו חכמים, ומונה ביניהן את ברכות התורה. וכן משמע ממה שלא מנא בספר המצוות כמצות עשה. והרמב"ן כתב שהיא מצות עשה מן התורה.

29. ולעניין פסיקת השו"ע - הב"י (או"ח מז,יב, ד"ה וכתב עוד) כתב בשם האגור שאביו הנהיג שלא לברך ביום אפילו אחר שינת קבע וכן ראוי לעשות, כי המיקל בברכות במקום שיש מחלוקת הרי זה לא הפסיד, כי הברכות אינן מעכבות (ודן בדבריו). משמע שהבין שברכות התורה מדרבנן, וספק ברכות להקל (ואולי הבין כן מסתימת רי"ף ורא"ש). וכן בשו"ע לא כתב שברכת התורה מן התורה, וכן בסימן רט, כתב שרק ברכת המזון היא של תורה (אם כי אפשר שמתייחס רק לברכות הנהנין). וקצת משמע כן גם בביאור הגר"א (ס"ק יא) עיי"ש. והמשנ"ב (ס"ק א) הסתפק בזה לדינא (ועיי"ש, שגם למאן דאמר שהוא מהתורה, שבספק חוזר ומברך, לא יברך אלא ברכת אשר בחר בנו שהיא המעולה שבברכות). וכתב, שאם נזכר לאחר התפלה, שכבר בירך ברכת אהבה רבה, אפשר דיש להקל בזה אפילו אם לא למד תיכף לאחר התפלה.

מקורות - רמב"ם (הל' תפילה פ"ז). רמב"ן (תוספת למניין מצוות עשה, מצוה טו). רשב"א (ברכות מ"ח ב') ומאירי (ברכות כ"א ב') והחינוך (מצוה תל. ובמהדורת מוה"ק, שעוועל מצוה תכת, ד"ה ואחר הכרעה זו). ריא"ז (פסקיו, פ"א הלכה א,יז).

30. והקשה הב"י (או"ח מז), מאי שנא משאר ברכות המצוות שאם הפסיק בין הברכה לעשיית המצוה צריך לחזור ולברך. עיי"ש תירוציו.

31. שכתב שכל יום חייב לברך שלוש ברכות התורה, ואחר כך קורא מעט מדברי תורה.

32. או"ח מז,ט. אמנם הגר"א (ס"ק ז), וכן רוב האחרונים, חלקו על המחבר (שהסכים לדעת התוספות, מעיקר הדין), ודעתם שדין ברכת התורה כמו כל ברכת המצוות או הנהנין, דצריך לחזור ולברך אם הפסיק אחר הברכה, והביאם המשנ"ב (ס"ק יט). מקורות - תוספות (י"א ב', ד"ה שכבר). מרדכי (רמז כז). הגהות מיימוניות (הל' תפילה ז, אות ט). ריא"ז (פסקיו, פ"א הלכה א,יז).

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

אימתי צריך לברך שוב ברכת התורה: דעת רבינו תם, שברכת התורה של אתמול שחרית, פוטרת עד שחרית אחרת (ולדבריו, השכים לשנות קודם שעלה השחר, אין צריך לברך. וכן אם היה ניעור בלילה, יברך בבוקר המחרת). **ושאר ראשונים** לא קיבלו דבריו³³. **והרא"ש** כתב "אם למד בלילה, הלילה הולך אחר היום, ואין צריך לברך כל זמן שלא יישן". וכן פסק השו"ע³⁴. ועוד פסק שהמשכים קודם אור היום ללמוד, מברך ברכת התורה.

הפסקה לעסקיו, האם נחשבת היסח הדעת לברכות התורה: כתבו הרבה ראשונים שברכת התורה שתקנו לברך על לימוד תורה, פוטרת כל היום, ואין צריך לברך בכל פעם שקורא. וכתב רבינו יונה בשם ר"י הזקן, שלכאורה היה נראה לחלק בין מי שקריאתו כל היום או רובו, ובין מי שאינו קורא בקביעות אלא במקרה³⁵. אלא שנהגו העולם שלא לברך כלל אפילו בבואם ללמוד דרך מקרה^{36,37}.

33. זה לשון האגור: ויחיד הוא (רבינו תם) בדבר זה, וכל הפוסקים אומרים שיש לברך. וכן כתב הב"י שאין הלכה כמותו, מפני שכל הפוסקים חולקים עליו, ראה בפסקה הבאה, בהערה.

34. או"ח מז, יב-יג. **ובביאור כוונת השו"ע נחלקו האחרונים:** המג"א הבין שאם היה ער כל הלילה אינו צריך לברך בבוקר. (והקשה על דבריו). ורעק"א הבין דאדרבה, מדנקט הלילה הולך אחר היום, משמע דברכת התורה לא פטור רק יום אחד. ולדינא, כתב המשנ"ב (ס"ק כח) כתב **שדעת הגר"א שאין צריך לברך בבוקר**. ודעת המג"א שצריך לברך (כמו ברכות השחר, בכל יום). וספק ברכות להקל. ובכף החיים (אות כו) כתב שהמנהג לברך, ואחר המנהג לא אמרין ספק ברכות להקל.

35. עיי"ש בתר"י. וראה לשון תוספות רבי יהודה שירליאון: אפשר בני אדם **שתדירין לעסוק בתורה** וממהרין עסקיהן לחזור וללמוד, **ותדיר דעתם לחזור** עוד ללמוד, אין הפסקתם חשוב הפסק לענין ברכה זו.

וכן ראה לשון הרא"ש: וכן המברך על התורה ולמד, אין צריך לחזור ולברך אם הפסיק באמצע וכו'. ואף אם תמצוי לומר דאין חילוק בין הנפטר בברכת התורה לנפטר באהבה רבה, מכל מקום מסתבר שבני אדם **שרגילין תמיד לעסוק בתורה** ואפילו כשיוצאין לעסקיהן **ממהרים** לעשות צרכיהם כדי לחזור וללמוד **ותמיד דעתם על לימודם**, לא חשיב הפסק לענין הברכה.

36. **ובדעת השו"ע, נחלקו האחרונים:** השו"ע (או"ח מז, יז) כתב: "אם הפסיק מללמוד, ונתעסק בעסקיו, כיון שדעתו לחזור ללמוד, לא הוי הפסק." דעת המג"א דמי שאין דרכו ללמוד ונמלך ללמוד, צריך לחזור ולברך. והט"ז כתב להיפך, דמדלא כתב השו"ע אם דעתו לחזור, משמע דסבירא ליה דמסתמא אמרין דהוי דעתיה אם יזדמן שיוכל ללמוד, ילמוד, ואפילו בשעה שאין רגיל ללמוד. וכתב המשנ"ב (ס"ק כב) ויש להקל בספק ברכות (גם משום שהגר"א בביאורו אף שהוא מפרש בשו"ע כהמג"א, מכל מקום לדינא מסכים, בסוף סעיף ח', כהט"ז, דאפילו במי שאינו רגיל ללמוד אין צריך לחזור ולברך).

37. והקשה רבינו יונה, מאי שנא מציצית ותפילין, שמצותן כל היום, ואפילו הכי אם חלץ אותן וחזר והניחן פעם אחרת צריך לברך, וכן בציצית (ואף אם נפלה ממנו בלא כוונה)! ותירץ שאינו דומה, שהתפילין כשחולצן או הציצית כשמפשיטו מעליו, נגמרה מצותן, ולפיכך כשחוזר ומניחן פעם אחרת, מצוה אחרת היא וצריך לחזור ולברך; אבל

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

שינה ומרחץ, האם נחשבים היסח הדעת לברכות התורה: דעת רבינו שמחה ששינה ומרחץ מפסיקים, שהם היסח הדעת. דעת הר"מ מרוטנבורג שרק שינת קבע היא היסח הדעת³⁸, וכן דעת הרא"ש. דעת הרא"ה דרק שינה בלילה היא הפסקה³⁹. וכן כתב האגור⁴⁰. ולדעת רבינו תם לעיל, בודאי אינו מברך (שאינו מברך משום היסח הדעת). והשו"ע⁴¹ סתם כהרא"ש דשינת קבע ביום על מטתו היא הפסק, ויש אומרים דלא היא הפסק, וכן נהגו.

השכים לשנות וכו', משקרא קריאת שמע אין צריך לברך וכו': הרי"ף, רא"ש ורוב הפוסקים כתבו דין זה בפשיטות. ואילו הראב"ן כתב: השכים לשנות וכו', בין קודם שקרא את שמע בין לאחר שקרא את שמע מברך (ברכות התורה)⁴². והשו"ע⁴³ פסק כרוב הראשונים. וכתבו רבינו יונה וארחות חיים, שגם ברכת אהבת עולם של ערבית פוטרת⁴⁴.

- בקריאה, כשקרא פעם אחת עדיין לא נגמרה מצותה שהיא כל היום, ולפיכך כשקורא וחוזר, למצותו הוא חוזר ואין צריך לחזור ולברך. עיי"ש. וראה תוספות (י"א ב', ד"ה שכבר).
38. ונימק, לפי שאינו מסיח דעתו מללמוד אפילו בהפסק מרחץ ובית הכסא. והאגור כתב טעם אחר, לפי שאף כשהוא נפנה צריך לזיזהר בדינים כמו בגילוי טפח וכיצד יקנה.
39. שלילה הוא זמן שינה לכל, ודאי נחשב הפסקה כשישן. מה שאין כן ביום דלאו זמן שינה לכל. ולא עוד, אלא שאסור לישן (סוכה כ"ו ב'). ולא חשבו הפסקה לתלמוד תורה אלא כשהיא שוה לכל בזמן אחד, כמו הלילה, דהתם חשבינן הוכח בסילוקה. אבל בכל (הפסקה) שאינה שוה בכל בזמן אחד, אע"ג דמידחי גברא, כגון מיעל לבית הכסא, לא היא הפסקה, דכל היום חיוב תורה עליו, ואין הוכח בסילוקה, דפעמים בלאו הכי ששותק ואינו שונה.
40. האגור כתב שאביו הנהיג שלא לברך ביום אפילו אחר שינת קבע ביום, וכן ראוי לעשות משום ספק ברכות. ותמה הב"י הרי כל הני ראשונים לא פליגי, ולכולהו היא שינה הפסק (והידושי הרא"ה לא היו לפני הב"י!) ותירץ, שאפשר שטעמם משום שלרבינו תם אפילו שינת כל הלילה לא היא הפסק, ואע"פ שאין הלכה כמותו, מפני שכל הפוסקים חולקים עליו, היינו בשינת לילה. אבל בשינת יום, מיהו יש לחוש לדבריו. וכן פסק בשו"ע, כדלהלן.
41. או"ח מז, יא. והגר"א (ס"ק ט-י) חלק על דבריו (עיי"ש), ולדעתו גם הישן ביום שינת קבע על מיטתו חייב לברך. וכן כתב המשנ"ב (ס"ק כב) בשם הרבה פוסקים, וסיים שפשוט שהסומך על כל הפוסקים הללו ומברך, לא הפסיד. מקורות - רא"ה (י"א ב', ד"ה וכיון שבירך). רא"ש (שו"ת כלל ד, סי' א). ר"מ מרוטנבורג ורבינו שמחה (הו"ד בהגהות מיימוניות תפילה פ"ז אות ט). אגור (הל' תפילה, סי' א).
42. וצ"ב כיצד מפרש דברי שמואל. והרמב"ם (הל' תפילה ז, י) כתב: "המשפכים לקרות בתורה קדם שיקרא קריאת שמע... נוטל ידיו תחלה ומברך שלש ברכות ואחר כך קורא". משמע דוקא אם השכים קום. אמנם בהלכה שאחריה כתב: "בכל יום חייב אדם לברך שלש ברכות אלו ואחר כך קורא מעט מדברי תורה". משמע אף אם לא השכים. וצ"ב.
43. או"ח מז, ז. מקורות - רי"ף (ה ב דפיו). רא"ש (סי' ג). ראב"ן (ברכות, סי' קמב).
44. וכן פסק המשנ"ב (סי' מז ס"ק יג) כדבר פשוט. מקורות - רבינו יונה (א' א', ד"ה אלא כך הוא העניין) ארחות חיים (ח"א הל' תלמוד תורה). וכן הוא בלקט יושר (ח"א או"ח עמוד מג ענין ג).

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

ברכת אהבה רבה האם פוטרת גם אם לא שנה לאלתר: אמרינן, השכים לשנות, משקרא קריאת שמע, אין צריך לברך. שכבר נפטר באהבה רבה. **ובירושלמי** איתא: והוא ששנה על אתר. וביאר **הסמ"ג** בשם **ר"י**, דהיינו ששנה לאלתר, שאז נראית אהבה רבה לשם ברכת התורה, כאילו בירך ברכה מבוררת לשם התורה (אבל במה שקרא קריאת שמע, לא סגי). וכן משמע **בתוספות**, **הגהות מיימוניות ומרדכי**⁴⁵. וכן פסק **הרא"ש**. ואילו **הרשב"א** כתב בשם **הראב"ד** שלגירסה אחת **בירושלמי** סגי במה שקרא קריאת שמע לאחר אהבה רבה⁴⁶. **והשו"ע**⁴⁷ כתב שיש להסתפק בדבר, ולכן יזהר לברך ברכות התורה קודם.

ברכת אהבה רבה האם פוטרת לימוד של כל היום: דעת **תוספות** בשם **ר"י** שברכת אהבה רבה, אינה פוטרת לימוד של כל היום⁴⁸. ודעת **הרא"ש** שבשנה על אתר, פוטרת כל היום. וכן כתבו **תוספות רבי יהודה שירליאון** ו**סמ"ג** בשם **ר"י**, **והשלמה**. וכן פסק **השו"ע**⁴⁹.

45. כן כתב בביאור הגר"א (או"ח מז, ח, ס"ק ז) ממשמעות דבריהם. יש להעיר שדברי ר"י הובאו הן בסמ"ג, הן בתוספות רבי יהודה שירליאון (ועיי"ש היטב), הן בתוספות, הן במרדכי והן בתר"י. ואמנם בחלק מהמקורות הנ"ל (תוספות, תוספות רבי יהודה שירליאון) הובא שר"י הסתפק אי פסקינן כהירושלמי, הואיל וגמרא שלנו לא אמרו, ואין צריך לאלתר ללמוד, או שפסקינן כירושלמי.

46. וראה שיבולי הלקט שכתב: ור' בנימין אחי נר"ו סבירא ליה שאין צריך לברך על התורה לאחר קריאת שמע, שכבר נפטר בברכת אהבה רבה כמו שמפורש בגמרא דידן. וההיא דירושלמי דקאמר והוא ששנה לאלתר לאו אתלמוד תורה קאי, אלא אקריאת שמע גופו קאי. ואל תתמה על לשון "ששנה לאלתר", לפי שבהרבה מקומות בירושלמי נאמר בקריאת שמע לשון שינון, כדאיתא התם שנייא התם קרית שמע שהוא לשינון, ועיקרו מלשון ושננתם.

47. או"ח מז, ז, ח. **והגר"א** (ס"ק ז) כתב שאין בזה ספק כלל, שאין קריאת שמע מועילה לזה (עיי"ש באריכות). וכן פסק המשנ"ב (ס"ק יז). מקורות - תוספות (י"א ב', ד"ה שכבר). הגהות מיימוניות (הל' תפילה ז', אות ט). מרדכי (ברכות א, כז). סמ"ג (עשין יט). שיבולי הלקט (עניין תפילה ס"ה). תר"י (ה ב ברי"ף, ד"ה ולפי).

48. הדברים אינם מפורשים בתוספות (ויש הרבה לדקדק בדבריהם כאן), אמנם כן משמע ממה שכתבו: ועוד אפילו לפי הירושלמי, דוקא אהבה רבה דלא הוי עיקר ברכה לברכת התורה, דעיקר אהבה רבה לק"ש נתקן ובשבילה אינו נפטר מברכת התורה אלא אם ילמוד מיד וגם לא יעשה היסח הדעת. עכ"ל. וגם בכוננת דברי רבינו יונה יש להסתפק טובא, עיי"ש.

49. או"ח מז, ז. כך נראה מסתימת דבריו, וכן הכריע משנ"ב (ס"ק טז) על פי האחרונים. מקורות - תלמידי רבינו יונה (ה' ב', דפי הרי"ף, ד"ה ולפי משמעות).

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

אמירת תחנונים לפני ברכות התורה: כתב האגור בשם מהר"ם, שאם מתפלל תחנונים, אין צריך לברך ברכות התורה. וכן נוטה דעת מהרי"ל. ובשם ראב"ד כתב האגור, שלא יקרא פסוקים, אף דרך תחנונים, לפני ברכות התורה. והשו"ע⁵⁰ הביא שתי הדעות, ושנכון לחוש לאוסרים. והרמ"א כתב שהמנהג כמתירים.

כתיבה והרהור בדברי תורה לפני ברכות התורה: לגבי הרהור לפני ברכות התורה, כתב האגור דשפיר דמי, דהרהור לאו כדיבור דמי, כמו לענין ק"ש ותפילה⁵¹. ולגבי כתיבה, כתב באבודרהם שאם השכים לכתוב בדברי תורה קודם תפילה, חייב לברך ברכת התורה כמו ללמוד⁵². וכן פסק השו"ע⁵³.

חיוב נשים בברכות התורה: כתב עוד האגור בשם מהרי"ל דנשים מברכות ברכת התורה⁵⁴. וכן פסק השו"ע⁵⁵.

50. או"ח מו,ט. מקורות - מהר"ם וראב"ד (הו"ד באגור). אגור (הל' תפילה, סי' א). מהרי"ל (שו"ת, סי' קנ).

51. וראה להלן, כ"א א', בדין בעל קרי בק"ש וברכות, הרהור אי כדיבור דמי, בגמרא ובשיטות הראשונים.

52. סבירא ליה דכתיבה עדיף מהרהור. והטעם, יש אומרים משום דעביד מעשה (לבוש). ויש אומרים דדרך הכותב להוציא תיבות מפיו בשעת הכתיבה (רבינו יונה ז' א ברי"ף, ד"ה היה; חיי אדם כלל ט,יא). משנ"ב (ס"ק ד). אמנם הגר"א (ס"ק א) כתב שזה סותר למה שפסק בסעי' ג הכותב וכו'. ושכן הקשה הט"ז.

53. או"ח מז,ג-ד. וכתב המשנ"ב (ס"ק ד) ולענין מעשה, הסכימו האחרונים שלא לסמוך על דעת המחבר לברך על הכתיבה לבדה. ולגבי הרהור, כתב הגר"א (ס"ק ב), אבל כל זה צריך עיון, דכאן מברך על המצוה, וכי ליכא מצוה בהרהור?! והלא נאמר והגית בו כו', רצה לומר, בלב כמו שכתוב והגיון לבי, וכל שכן לפסוק דין כו' והלא למקרא צריך לברך וכן כשקורא בתורה בציבור!

54. זה לשון מהרי"ל: שוב תמהת על הנשים שמברכות ברכת התורה, וחילקת דלא דמי לשופר ולולב משום דכתב הרמב"ם (הל' תלמוד תורה א,ג) כאילו מלמדה תפלות, הא לאו פירכא היא ותשובתך בצידיך: דווקא תורה שבעל פה ולא שבכתב, ודווקא המלמד לבתו, אבל היא שלמדה בעצמה יש לה שכר כאינה מצוה ועושה, שהיא מכוונת לטוב. ועוד, הרי בהקדמת סמ"ק כתב שיש להן ללמוד מצוות הנוהגות בהן ויש לה שכר טוב, ראייה מגוי העוסק בתורה כו' (ע"ז ג' א'). ועוד נראה דעדיף משאר מצוות שפטורות מהן, דרבנן תקנו פרשת וידבר ה' אל משה, נגד התמיד כדאמר מר כל העוסק בפרשת עולה כו' (מנחות ק"י א'), ואטו נשים מי לא מחייבי בתמיד וקרבתות כמו אנשים, הא חייבות בתפילות ונגד תמידין תקנו (ברכות כ"ו ב'), וא"כ מחייבי נמי לסדר ענייני קרבתות, קראי, ושמא נמי מתניתין דאיזהו מקומן. עיי"ש.

55. או"ח מז,יד. כתב הביה"ל (ד"ה נשים), הטעם דהא חייבות ללמוד הדינים שלהם. ועוד, דחייבת לומר פרשת הקרבתות כמו שחייבת בתפלה. ב"י מג"א. ולפי זה הטעם יכולה להוציא בברכות התורה את האיש. וכן כתב הפמ"ג בהדיא. והגר"א בביאור חולק על זה הטעם עיי"ש, אלא הטעם דמברכות הוא דאף דפטירי מתורה מכל מקום יכולות לברך ולומר 'וצונו', דלא גריעא מכל מצות עשה שהזמן גרמא, דקיי"ל דיכולות לברך עליהן. ולפי זה, אין יכולות להוציא את האיש. וקטן שהגיע לחינוך, בודאי אינו יכול להוציא את הגדול בברכות התורה, לפי

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

שולחן ערוך

(או"ח, הלכות ברכות השחר ושאר ברכות, סימן מו)

ט. לא יקרא פסוקים קדם ברכת התורה, אף על פי שהוא אומרה דרך תחנונים. ויש אומרים שאין לחוש, כיון שאינו אומרם אלא דרך תחנונים. ונכון לחוש לסבא ראשונה.

הגה: אבל המנהג כסבא אחרונה, שהרי בימי הסליחות מתפללין הסליחות ואחר כך מברכין על התורה עם סדר שאר הברכות, וכן בכל יום כשנכנסין לבית הכנסת אומרים כמה פסוקים ותחנונים ואחר כך מברכין על התורה, ונהגו לסדר ברכת התורה מיד אחר ברכת אשר יצר ואין לשנות. (וכן משמע בתוס' ומדכ"י פ"ק דברכות)...

(או"ח, הלכות ברכות השחר ושאר ברכות, סימן מז)

א. ברכת התורה, צריך לזהר בה מאד.

ב. צריך לברך בין למקרא בין למשנה בין לגמרא.

הגה: בין למדרש (טור).

ג. הכותב בדברי תורה, אף על פי שאינו קורא, צריך לברך.

ד. המהרהר בדברי תורה, אין צריך לברך.

הגה: וה"ה דיכול לפסק דין בלא נתינת טעם לדבריו (ר"ן פ"ק דשבת ופרק כל הצלמים כתב דהוי כהרהור).

ה. ברכות התורה אשר קדשנו במצותיו וצונו על דברי תורה. והערב נא וכו' ואשר בחר בנו. ו. אומר והערב עם וי"ו.

הגה: ויש אומרים בלא וי"ו וכן נהגו (רמב"ם פרק ז' מהלכות תפלה ורשב"א בשם המאור ואבודרהם) אבל יותר טוב לומר בוי"ו.

ז. ברכת אהבת עולם פוטרת ברכת התורה, אם למד מיד בלי הפסק.

ח. ויש להסתפק אי סגי בקורא קריאת שמע סמוך לה מיד בלי הפסק, ולכן יש לזהר לברך ברכת התורה קדם אהבת עולם.

הגיליון מבוסס על ספרי "נתיבי הלכה" על מסכתות הש"ס:
 בהסכמת הרבנים הגאונים: הרב שריה דבליצקי זצ"ל,
 ויבדלחט"א הרב אשר וייס
 והרב שריאל רוזנברג שליט"א.
 הארות והערות יתקבלו בברכה.

הלימוד היומית לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

- ט. יש אומרים שאם הפסיק בין ברכת התורה ללמודו, אין בכך כלום, והנכון שלא להפסיק ביניהם, וכן נהגו לומר פרשת ברכת כהנים סמוך לברכת התורה.
- י. אם הפסיק מללמד ונתעסק בעסקיו, כיון שדעתו לחזור וללמד לא הוי הפסק, והוא הדיון לשנה ומרחץ ובית הכסא, דלא הוי הפסק.
- יא. שנת קבע ביום על מטתו הוי הפסק, ויש אומרים דלא הוי הפסק, וכן נהגו.
- יב. אף אם למד בלילה, הלילה הולך אחר היום שעבר, ואינו צריך לחזור ולברך, כל זמן שלא ישן.
- יג. המשכים קדם אור היום ללמד, מברך ברכת התורה, ואינו צריך לחזור ולברך כשילך לבית הכנסת...
- הגה: ולכתחלה יטל ידיו קדם שיברך ללמד ואם לא היה לו מים יכול ללמד ולברך בלא נטילה כמו בשאר ברכות שמברך קדם נטילה כדלעיל סימן מ"ו (אגור).
- יד. נשים מברכות ברכת התורה.